

ПИЛИПЕНКО Р. Є.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МЕТАФОРИЧНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОНЦЕПТУ ПАМ'ЯТЬ

(на матеріалі німецькомовних фахових текстів)

Статтю присвячено дослідженню метафоричних репрезентацій концепту ПАМ'ЯТЬ (МРКП), які виступають засобом концептуалізації меморіальної сфери в сучасних німецькомовних фахових текстах. Виокремлено три основні комунікативні галузі використання МРКП: історико-психологічну в політичному дискурсі, культурно-суспільну в науковому дискурсі та інформаційно-технологічну в комп'ютерному дискурсі. Їх розгляд дає можливість дослідити механізми концептуалізації меморіальних контекстів дійсності як однієї з базових характеристик буття людини.

Ключові слова: метафоричні репрезентації, концепт ПАМ'ЯТЬ, меморіальна метафорика, цифрова пам'ять, політичний дискурс.

Статья посвящена исследованию метафорических репрезентаций концепта ПАМЯТЬ (МРКП), которые выступают средством концептуализации мемориальной сферы в современных немецких текстах для специальных целей. Выделены три основные коммуникативные области использования МРКП: историко-психологическая в политическом дискурсе, культурно-общественная в научном дискурсе и информационно-технологическая в компьютерном дискурсе. Их рассмотрение дает возможность исследовать механизмы концептуализации мемориальных контекстов действительности как одной из базовых характеристик бытия человека.

Ключевые слова: метафорические репрезентации, концепт ПАМЯТЬ, мемориальная метафорика, цифровая память, политический дискурс.

The article is dedicated to study of metaphorical representations of the concept MEMORY (MRCM), which are the instrument of conceptualization of the memorial substances in the modern German (on the basis of German texts for specialized purposes). Three main areas of representation of MRCM are marked: a historical-political area in the political discourse, social and cultural areas in the scientific discourse and an information technology sector in the computer discourse. Their review provides an opportunity to explore mechanisms of conceptualization memorial contexts of reality as some of the basic characteristics of human existence.

Keywords: metaphoric representation, concept MEMORY, memorial metaphor, digital memory, political discourse.

Мета статті – дослідити основні меморіальні контексти висловлювань в сучасних текстах суспільно-політичного призначення.

Наукова новизна статті полягає в систематизації сучасних значень концепту ПАМ'ЯТЬ та з'ясуванні ролі вторинної номінації в утворенні метафоричних репрезентацій. Виявлено інваріанти та специфіку меморіального концепту.

Об'єктом статті є метафоричні репрезентації німецькомовного концепту ПАМ'ЯТЬ у публіцистичних текстах суспільно-політичного призначення.

Предметом статті є мовні способи вербалізації концепту ПАМ'ЯТЬ.

Актуальність дослідження пов'язано з переосмисленням значень у процесах вторинної номінації та форм їхньої репрезентації – метафоричних утворень. Опис сучасних способів утілення меморіальності сприяє виявленню нових елементів змісту в німецькомовних текстах, присвячених важливим суспільно-політичним темам.

Одним із центральних меморіальних концептів є концепт ПАМ'ЯТЬ, частотність вживання якого залежить від лінгвокультурного оточення. Концепт ПАМ'ЯТЬ має великий когнітивний потенціал утворення нових метафоричних одиниць. Як відомо, метафора є ефективним (з комунікативно-прагматичного погляду) способом відтворення соціокультурних реалій високої абстрагованості. Поширення метафоричних репрезентацій концепту ПАМ'ЯТЬ пояснюємо розвитком історико-психологічних, культурно-суспільних та інформаційно-технологічних процесів у меморіальній діяльності людини, яка складається із таких складових:

1. Історико-психологічна складова, яка характеризує низку метафоричних репрезентацій насамперед у політичному дискурсі ФРН у зв'язку з осмисленням гуманітарних катастроф ХХ століття.

2. Культурно-суспільна складова, яка маркує метафоричні репрезентації в численних міждисциплінарних дослідженнях вчених ФРН, присвячених проблемам пам'яті та культури спогадів.

3. Інформаційно-технологічна складова, яка відбиває метафоричні репрезентації у текстах інтернет-дискурсу.

Розвиток МРКП має давню історію. Найвідомішою метафорою пам'яті, запозичену з міфологічної літератури, є воскова дощечка для письма (*Wachstafel*), яку за старогрецькою легендою подарувала богиня пам'яті Мнемозина людям. Пояснення цього образу знаходимо у Платона: “Уяви, що в наших душах є воскова дощечка; у когось вона більша, у когось трохи менша; у одного – з чистішого воску, у другого – з бруднішого, або у деяких – він жорсткіший, а у других – м'якший, але є і такі, у кого він в міру ... Скажімо тепер, що це дар матері Муз Мнемозини. І, підкладаючи його під наші відчуття і думки, ми робимо в ньому відбиток того, що хочемо запам'ятати з баченого; з того, що чули або самі навігадували, нібито залишаючи на ньому відбитки пернів. І те, що застигає у цьому воску, ми пам'ятаємо і

знаємо, доки зберігається зображення цього. А коли воно стирається або вже немає місця для нових відбитків, тоді ми забуваємо і більше вже не знаємо ...” [1:191]. Ці яскраві МРКП підкреслюють роль пам'яті як важливого засобу концептуалізації реальності у свідомості античної людини.

Лінгвістичному осмисленню метафоричних репрезентацій меморіального характеру було приділено велику увагу в працях Г. Вайнріха та А. Ассманн [2; 3]. Основний акцент (лінгво)культурологічних досліджень зроблено на аналізові властивостей пам'яті як форми репрезентації колективних уявлень про минуле. Роллю меморіальних метафор є збереження змісту колективних оцінок, уявлень, стереотипів. Так, метафора авторитарного керівника – “контролер пам'яті” (А. Ассманн) відбиває соціально-історичні контексти певного типу висловлювань у політичному дискурсі. Певна річ, МРКП широко репрезентує політичні тексти тоталітарних або нерозвинутих держав. У країнах, де перешкоджають розвиткові критичного мислення, метафоричні репрезентації є одним із небагатьох засобів неманіпулятивного впливу на громадську думку й ефективним способом прихованого плекання незалежного мислення.

Посилене вживання МРКП насамперед у трьох зазначених сферах комунікації свідчить про активізацію метафоричного осмислення меморіальних реалій, пов'язаних із концептом ПАМ'ЯТЬ. У суспільно-політичній мові МРКП відбивають одну з домінант сучасного політичного мислення, оскільки спогади про минуле дають можливість формулювати та корегувати значну кількість уявлень про світ. Серед функціональних елементів МРКП виокремлюємо такі базові поняттєві сфери: “місце примирення”, “форми існування минулого”, “царина подолання помилок минулого” (у політичному дискурсі); “простір осмислення”, ”нарративний конструкт спогадів”, ”поле інсценування”, ”колективний охоронець знань”, ”світ спогадів”, ”дзеркало покликання” (у культурологічному дискурсі); ”цифрова пам'ять”, “нагромаджувач інформації”, “місця вибірки даних”, “гора знань” (у комп'ютерному дискурсі). Меморіальна метафоричність у сучасній німецькій мові істотно впливає на інтелект, почуття й волю комунікантів. Прикладом МРКП у галузі суспільно-політичної комунікації є тексти-звернення вищих посадових осіб Німеччини, скеровані на історичне примирення німців із народами, які потерпіли під час Другої світової війни. Концептуалізацію пам'яті відбито в таких метафорах, як “місце болю”,

“місце страждань”, “потойбічний дух свічки” (метафора пам’яті про загиблих під час Голокосту).

Значну кількість МРКП можна виявити у виступах політичних керівників Німеччини на тему “Примирення”. Так, історичну подію 1 вересня 1939 року канцлер ФРН А. Меркель згадує як дзвін, який сповіщає про велику трагедію та провину німців за початок Другої світової війни. Але ж він також символізує вдячність за примирення та впевненість у мирному майбутньому [7]. Опис топосу спогадів про 1 вересня 1939 року містить як поняття з негативною конотацією (“траур”, “страждання”, “провина”), так і з позитивною – “вдячність”, “упевненість”, “радість”. Здебільшого мовні формули акцентування уваги, які відбивають концепти політичної філософії керівників ФРН, дублюють одна одну. Для висловлювань із темпоральним фактором минулого є характерним відмежування від свого тодішнього “я” (“колишня Німеччина та її провина”). Висловлювання з темпоральним фактором сучасного та майбутнього мають виразно індивідуалізований характер, який відбито у формулах “ми – німці + дієслово” (сподіваємось, радіємо, допевнюємося). Метафоричні репрезентації в політичних текстах використовують насамперед для посилення ритуального характеру мовлення політичних діячів у їхніх виступах перед народом [4]. У сучасному політичному дискурсі Німеччини топос МРКП свідчить про поширення двох концептуальних полів: “Історична пам’ять як чудовисько” (бестія, монстр, недолюдок, мерзота, молох, чорт, кровопивця, відьма, вампір) та “Пам’ять як місце покаяння”, причому концептуальне поле з негативними конотаціями є набагато ширшим, ніж із позитивними.

Другу сферу поширення МРКП марковано культурно-суспільною складовою меморіальної діяльності людини. Ця складова містить наукові аспекти розгляду феномену пам’яті в контексті філології, літературознавства, теорії комунікації, філософії, теології, психології та соціології. Висвітлення зазначених підходів знаходимо не лише в науковій літературі, присвяченій проблемам вивчення пам’яті, але й у численних інтерв’ю фахівців з питань культури спогадів та історичної пам’яті (*Erinnerungsexperte*, *Gedächtnisforscher*). Так, німецькі меморіологи К. Леггеві та Г. Вельцер під час широкої громадської дискусії у ФРН про невідоме нацистське минуле письменника Г. Грасса наголосили: “Пам’ять – це пастка, у яку потрапив Г. Грасс. Цілий світ гадає, як сталося, що жорстоке минуле не боліло йому давніше. Однак

відповідь проста: якби він воскресив своє сумне минуле замолоду, він ніколи б не став непримиреним інтелектуальним критиком повоєнної Німеччини. Тож він так довго стирає минуле з колективної пам'яті” [5:9].

МРКП активно вживають і в культурно-педагогічному контексті. Навчальні заклади використовують метафору для активного впливу на дітей та молодь. Ефективність таких метафор зумовлено їхньою семантичною різноманітністю. Метафорична комунікація апелює до сфери підсвідомого. Тож інформацію незрідка доводять до відома студента (школяра) мовою художніх образів. “Фрагментизація” свідомості реалізується через імпліцитне введення МРКП до проблемної ситуації, наприклад у репрезентації пам'яті як скарбу, джерела порятунку, панацеї або як зла, хвороби, джерела лиха. Численні метафоричні репрезентації з позитивною оцінною семантикою мають мобілізувати студентів на ефективніше навчання. Прикладом цього є метафоричне порівняння у формі імпліцитного заклик: “Тим, хто хоче успішно скласти іспити в гімназії та університеті, не завадить стимулювати пам'ять, яка є справжньою мапою скарбів. Хто вміє користуватися нею, той уникає поразок, стресу, занепокоєння або й паніки” [8:53]. У галузі педагогічної комунікації досить поширено метафоричні МРКП, частково запозичені з економічного, медичного та психологічного дискурсів, у таких концептуальних полях: “добра пам'ять як економічний чинник” (скарб, багатство, заможність, капітал, розкіш) та “пам'ять як об'єкт лікування або порятунку” (перевантаження, розлад уваги, чорна діра забуття, простір справжнього або фантомного болю).

Одним із джерел поширення МРКП є віртуальна комунікація, а саме розвиток цифрової пам'яті – системи електронних технологій збереження та опрацювання інформації з усіх галузей людської діяльності. Тут поле МРКП досить широке. Цифрова пам'ять “робить кар'єру”, “будує царину спогадів”, “стає екзаменатором здобувачів робочого місця”, “веде боротьбу проти ворогів” тощо [10].

Розвиток цифрових технологій порушує важливу екзистенційну проблему: чому природний біологічний процес забування перетворився на процес вічних спогадів. Наш сучасник, насамперед у сфері глобалізованої економіки, постійно має щось згадувати, тренувати пам'ять, удосконалювати комп'ютерну культуру збереження та інтерпретації інформації. Проблеми, пов'язані зі збереженням

інформації, утілено в метафоричних репрезентаціях із технічними термінами. Це пов'язано з різким збільшенням кількості технічної інформації, яка за останнє десятиліття подвоюється щонайменше 18 місяців, через спрощення механізмів отримання та оновлення електронних даних в інтернеті. Так, інтенсифікація мовленнєвої комунікації споживачів ПК може передавати МРКП в контексті:

а) машини спогадів;

б) віртуальної мережі;

в) царини суперлативів (гора знаків – Еверест, електронна Амазонка) тощо.

Унаслідок поширення технічних номінацій зростає метафоричне осмислення явищ та процесів меморіального характеру в різних сферах людської діяльності.

Аналіз МРКП виявляє в сучасній німецькій мові нові тенденції розвитку меморіальних контекстів дійсності, що, на нашу думку, пов'язано з високою семіотичністю процесів переоцінки минулого та конфронтацією з майбутнім у технологічній сфері. Сугестивність метафоричних утворень відбиває ціннісну переорієнтацію мовців. Лінгвістичне й міждисциплінарне вивчення МРКП потребує дальшого поглиблення, оскільки метафори є ефективним когнітивним і семантичним засобом впливу на свідомість комуніканта, його поведінку.

За перспективний напрям дослідження меморіальних метафор вважаємо розробку когнітивних моделей пам'яті мовних особистостей у дискурсах влади (наприклад, авторитарних, демократичних, анархічних) та дискурсі інтернету. Створення таких моделей дає можливість запропонувати ефективні механізми розуміння шляхів та способів метафоричного осмислення світу у нових фахових галузях комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Платон. Теэтет / Платон // Сочинения : в 4 т. – М. : Мысль, 1993. – Т. 2. – 259 с.
2. Weinrich H. Sprache, das heißt Sprachen: mit einem vollständigen Schriftenverzeichnis des Autors 1956-2003 / H. Weinrich. – Ausgabe : 3., erg. Aufl. – Tübingen : Narr, 2006. – 412 S.
3. Assmann A. Geschichte im Gedächtnis: von der individuellen Erfahrung zur öffentlichen Inszenierung / A. Assmann. – München : Beck, 2007. – 219 S.
4. Heckel M. So regiert die Kanzlerin : eine Reportage / M. Heckel. – 2. Aufl. – München : Piper, 2009. – 255 S.
8. Thormann H. Das Gedächtnis als Schatzkarte / H. Thormann // In : Focus vom 30.01.2007. – S. 53.
5. Welzer H. Warum schwieg Günter Grass / H. Welzer // Sächsische Zeitung vom 15.08.2006. – S. 9.
- 10 Meyer E. Erinnerungskultur 2.0 : Kommemorative Kommunikation in digitalen Medien / Meyer E. (Hrsg.), C. Leggewie (Einleitung). – Frankfurt am Main : Campus-Verl., 2009. – 239 S.